

*Близнюк К. Р.,**orcid.org/0000-0001-8394-3079**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри загального і слов'янського мовознавства
Національного університету «Киево-Могилянська академія»*

«ТАЄМНИЦЯ СТАРОГО ЛАМИ» ДОРЖА БАТУ ЯК ПРИКЛАД МОДЕЛЮВАННЯ БАГАТОМОВНОГО СУСПІЛЬСТВА У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

Анотація. Стаття присвячена особливостям моделювання багатомовного суспільства через використання у творі інтерлінгвальних включень. В ході аналізу літератури визначено, що інтерлінгвальні включення можуть бути обов'язковою частиною створеного в тексті хронотопу, без них він не відчуватиметься як цілісний чи реалістичний. Автор вимушений вдаватися до запозичень, коли в головній (нейтральній) мові тексту відсутні вербальні аналоги номінацій описуваних реалій, традицій, артефактів тощо. Найчастіше у цьому випадку об'єктом запозичення постають не цілі фрази, а окремі слова – екзотизми. Крім відтворення місцевого колориту, іншомовні включення можуть також слугувати для реалістичного запису мовлення корінних жителів.

Повість «Таємниця старого лами» є унікальною для української літератури, адже поєднує в собі українську мову як нейтральну, базову мову викладу, російську як мову радянських функціонерів і їхніх дітей, бурят-монгольську (саме так, а не бурятською, її називають у тексті) як мову корінного населення та тибетську мову як елемент релігійної традиції.

«Таємниця старого лами» презентує українському читачеві екзотичний і далекий світ Бурят-Монголії, вдало моделюючи його багатомовне населення. Інтерлінгвальні включення відіграють роль показників національної та релігійної ідентичності, допомагають протиставити своїх і чужих, показати належність до певної спільноти чи підсилити протистояння. Екзотизми створюють автентичну атмосферу, наповнюючи хронотоп тексту побутовими й обрядовими об'єктами, ритуалами, діями, місцями, що не мають еквівалентів у мовах світу. Поряд із українською як базовою, нейтральною мовою викладу, що знайома й легка для читачів, автор використав у тексті також бурят-монгольську, тибетську та російську. Окреме місце в тексті займає графічне відтворення в епіграфі традиційного староуйгурського чи старомонгольського письма – особливої вертикальної системи каліграфії, що протягом восьми століть слугувала об'єднувальним фактором для багатьох монгольських народів.

Ключові слова: запозичені слова, інтерлінгвальні включення, багатомовність, ідентичність, реалістичний опис.

Постановка проблеми. Тексти сучасних письменників виявляють тяжіння до реалістичного відтворення навколишнього світу. Дедалі частіше натрапляємо на відхід від використання виключно однієї мови у межах її літературних норм для творення мовного ландшафту в текстах і при моделюванні

мовних особистостей героїв. Якщо поява діалектизмів, застарілих слів чи неологізмів має довгу традицію, то насичення мовлення персонажів жаргонізмами, сленгізмами й суржи́ком активізувалося в епоху постмодернізму. Складнішу історію має використання запозичень, адже вони є невід'ємною частиною сфери освіти, науки, технологій та інших, крім того ще з часів реалізму автори вдавалися до інтерлінгвальних включень для відтворення спілкування у багатомовному суспільстві. Сучасний глобалізований світ провокує змішування представників різних етносів, отже, носіїв різних мов у межах одного простору, тому щораз більше перед авторами, редакторами, перекладачами стоять питання, як реалістично змоделювати мовлення у такій спільноті, але й не перевантажити читача незрозумілими елементами. Ситуація видається не такою критичною, якщо в тексті з'являються вкраплення споріднених мов (наприклад, інші слов'янські в українськомовному творі) або мов міжнародного спілкування, що можуть бути знайомі багатьом читачам, проте вона ускладнюється, коли автор вирішує ввести у текст екзотичну, маловідому як за своїм звучанням, так і за графічним оформленням мову.

Аналіз останніх досліджень. Особливості введення іншомовних елементів у текст були об'єктом аналізу в працях зі стилістики української мови П. Дудик, А. Коваль, Л. Мацько, О. Мацько, О. Пономарева, О. Сидоренко та інших. Сучасні автори розглядають їх як різновид мовної інтерференції [1], звертають увагу на адаптацію запозичень до норм української літературної мови [2], розкривають їхній стилістичний потенціал [3], розмірковують, чи активізація їхнього використання пов'язана з модою або з логічним розвитком мови [4]. Поряд із лексичними та фразеологічними запозиченнями як окремими явищами в тексті, сучасні мовознавці говорять про комплексне явище інтерлінгвальності, тобто «включення у текст іншомовних елементів на рівні слова, словосполучення, фрази або цілого абзацу» [5, с. 462]. Таке іншомовне включення зазвичай виступає «в якості актуалізованого компонента, що контрастує з не актуалізованим фоном» [5, с. 464], а тому привертає додаткову увагу, має стилістичне навантаження, може поглиблювати емоційно-експресивний рівень і символіку тексту.

Інтерлінгвальні включення можуть бути обов'язковою частиною створеного в тексті хронотопу, без них він не відчуватиметься як цілісний чи реалістичний. А. Ладиненко доходить такого висновку: «...кожен хронотоп має певний просторово-часовий каркас. У його організації беруть участь різні лінгвокомпозиційні засоби. Інакше кажучи, іншомовні

включення – реалії допомагають організувати хронотоп твору, будучи непрямими індикаторами простору й часу. Ці індикатори актуалізуються, коли іншомовні включення допомагають створити місцевий колорит і атмосферу того, що відбувається» [6, с. 67]. Автор вимушений вдаватися до запозичень, коли в головній (нейтральній) мові тексту відсутні вербальні аналоги номінацій описуваних реалій, традицій, артефактів тощо. Найчастіше у цьому випадку об'єктом запозичення постають не цілі фрази, а окремі слова – екзотизм: «У складі іншомовної лексики екзотизми займають особливе місце, оскільки це слова, що відображають специфічні реалії іншомовної картини світу, характеризуються яскраво вираженим національним і локальним забарвленням та не мають точного еквівалента в мові-реципієнті, оскільки відсутні реалії, які позначаються цими словами» [7, с. 131]. Уведення таких елементів у текст завжди є не випадковим і свідомим, вони чітко протиставляються нейтральній основній мові викладу й завжди наділені певною роллю. Водночас варто розуміти, що до екзотичної лексики належать не тільки загальні назви (номінації відсутніх у мові-реципієнті реалій), а й «власні імена людей (антропоніми), назви географічних об'єктів (топоніми), серед яких найчастіше зустрічаються назви поселень, країн, територій, одиниць адміністративно-територіального поділу тощо» [7, с. 131–132]. Саме такі елементи викликають найменший спротив у читачів, бо є очевидними й очікуваними під час опису екзотичного хронотопу. Читач прагне натрапити на іншомовні імена, бо саме їх мають носити мешканці описаної території, та іншомовні топоніми, бо вони додають реалістичності зображеному, дозволяють зіставити уявлення з тексту із даними мап чи довідників, таким чином розширивши знання про місце подій. Крім того, іншомовні власні назви, якщо не мають додаткового символізму, не потребують пояснень у тексті чи перекладу в примітках, що полегшує читання, водночас створюючи автентичну атмосферу.

Крім відтворення місцевого колориту, іншомовні включення можуть також слугувати для реалістичного запису мовлення місцевих жителів: «Подібні репліки з діалогів, а точніше їх уривки, стають непрямими індикаторами локусу, місця дії у творі, а також культурно-соціального середовища, в яке потрапляють персонажі твору. Репліки в таких діалогах можуть бути повністю перекладені базовою мовою розповіді, але автор спеціально відтворює їх в автентичному вигляді, аби створити ефект занурення читача у відповідну іншомовну атмосферу» [6, с. 68]. Репліки з інтерлінгвальними включеннями увиразнюють умовні біографії персонажів через риси їхніх мовних особистостей як представників різних соціальних та етнічних груп [8, с. 18].

Через таку свою функціональність, інтерлінгвальність набула ознак типової риси сучасного художнього тексту й дедалі більше авторів вдається до іншомовних вставок, а часом і цілих діалогів, написаних мовою відмінною від головної (нейтральної) мови викладу. Проте залучення таких елементів у текст може створювати дискомфорт для читачів і змушувати їх відмовлятися від прочитання через потребу постійно докладати зусилля, щоб зрозуміти написане. Особливо це стосується екзотизмів: «Кількість екзотизмів у художньому творі повинна бути помірною, тому що іншомовні слова даного типу належать до лексики обмеженого вживання. І надмірне використання їх, як

і будь-яких іншомовних слів, робить мову малозрозумілою, руйнує її систему, розхитує усталені закони» [7, с. 132].

Мета статті. Метою статті є дослідження засобів моделювання багатомовного суспільства через використання інтерлінгвальних включень у повісті «Таємниця старого лами» Доржа Бату.

Для досягнення поставленої мети буде виконано такі завдання: вичленувати та погрупувати інтерлінгвальні включення із тексту «Таємниця старого лами» Дуржа Бату; простежити їхню роль у формуванні автентичного простору та моделюванні реалістичних мовних особистостей жителів Бурят-Монголії на початку ХХ ст.; виявити емоційно-експресивне та оцінне навантаження запозичених елементів; прокоментувати стратегії введення інтерлінгвальних включень у текст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість Доржа Бату є малодослідженою в українському мовознавстві. Про мовне питання в романі «Франческа. Повелителька тракторій» пише Л. Савченко [9, с. 259], репрезентацію людини з аутизмом у тому самому романі аналізує О. Деркачова [10], про мотив дива в оповіданні «Різдвяна магія» коротко згадує О. Колінько [11]. Тобто досі відсутній аналіз мовного рівня у тексті «Таємниця старого лами», хоча він є унікальним для української літератури, адже поєднує в собі українську мову як нейтральну, базову мову викладу, російську як мову радянських функціонерів і їхніх дітей та бурят-монгольську (саме так, а не бурятською, її називають у тексті) як мову корінного населення.

Зокрема текст починається із бурят-монгольської мудрості, написаної трьома варіантами: спершу її оригінал бурят-монгольською подано староуйгурським або старомонгольським вертикальним письмом (тут не наводимо приклад через відсутність можливості відтворити старомонгольську каліграфію в електронному форматі), щоб читач познайомився відразу з однією з найбільших культурних цінностей корінного населення, а не лише текстом; далі знаходимо ту саму мудрість бурят-монгольською, записану кирилицею, щоб дати змогу прочитати й відчутти звучання тексту; останній варіант – український переклад – відкриває зміст прочитаного: «Хөлөө алдсанаар / *Замая алдана*. / Хэлээ алдсанаар / *Амиа алдана*. / Бичгээ алдсанаар / *Байдагаа алдана*) і «Утративши ногу – / *Утратиш дорогу*. / Утративши мову – / *Зубиш життя*. / Утратиш писемність – / *Зникне буття*» [12, с. 9]. Цей епіграф відразу вказує на цінність мови й писемності для бурят-монголів. Згідно з їхньою легендою старомонгольське письмо розробив на основі уйгурського писар Тататунга після захоплення Чингісханом на початку XIII ст. Головне завдання розробника письма було об'єднати всіх монголів, навіть якщо вони говорять різними діалектами. Як для давніх, так і для сучасних монгольських народів староуйгурське/старомонгольське письмо є важливою частиною минулого, зараз його намагаються відновити, повернути в школи й публічний простір [13, с. 57]. Довгий час саме це письмо було об'єднувальним фактором: «На початку двадцятого століття монгольське письмо використовувалося різними монгольськими групами, особливо халха, основною етнічною групою Монголії, бурятами та монголами Внутрішньої Монголії. Незважаючи на те, що розмовна мова мала деякі відмінності, особливо серед бурятської групи в порівнянні з іншими монгольськими групами, існувала спільна письмова

мова» [14, с. 76]. Протягом майже восьми століть особливе вертикальне письмо об'єднувало всі монгольські народи, а водночас відокремлювало їх від інших, воно стало важливою частиною обрядовості й релігійних ритуалів, саме ним зроблені культові написи, наприклад на камені Чингісхана, тобто це письмо стало однією з основ національної ідентичності монголів. Проте з приходом радянської влади почалися спроби спершу латинізації, потім кирилізації монгольських мов: «Після спроби латинізації в 30-х рр., яка не зайшла далі, ніж за видання частини газет латинським шрифтом до 1932 р., і короткочасного рішення знову використовувати латинське письмо в 1941 р., зміна письма з уйгуро-монгольського на кирилицю відбулася 25 березня 1941 р., але реально останню ввели в користування лише з 1946 р.. Протягом п'ятдесяти років кирилиця була єдиним офіційним письмом Монгольської Народної Республіки, у цей час у Монголії було викорінено неписьменність. Проте протягом усього цього періоду уйгуро-монгольське письмо продовжувало використовуватися. Люди, які вивчили уйгуро-монгольське письмо до повного впровадження реформи кирилиці, тобто майже до 1950 року, все ще використовували його для особистих нотаток, оскільки це письмо набагато швидше писати, ніж кириличне письмо для тих, хто справді ним оволодів» [13, с. 49]. Крім того, перші спроби переведення бурятно-монгольської мови на кирилицю збігалися з «масовими репресіями 1937–1938 років, зокрема провідних учених, які вивчали та розвивали національну культуру і бурятську літературну мову» [15, с. 135], тому можлива втрата традиційного старомонгольського письма відчувалася занадто болісною і суспільство чинило спротив кирилізації: «Аж до 1940-х років висловлювалися думки про необхідність збереження старомонгольської писемності з урахуванням незначних реформ, проте після “чисток” запанувала “одностайність”. Одночасно проходила й зачистка мови, були вилучені так звані панмонголізми, слова монгольського та тибетського походження, багато суто бурятських слів» [15, с. 136]. Безперечно десятиліття насильницького радянського введення кирилиці, поєднані з масовою стандартизованою освітою на основі кириличного письма й російської мови, призвели до втрати позицій старомонгольським письмом, але саме тому сучасні монголи прагнуть його відродити та підтримати, адже бачать у ньому свою ідентичність. Тому початок твору «Таємниця старого лами» саме з такої народної мудрості і записаний саме традиційним вертикальним письмом є потужним посилом до читачів про те, якою буде ідентичність головних героїв тексту і наскільки важливою буде лінія збереження – втрати історії, релігії та культури у сюжеті, що далі розгортатиметься.

Протягом усього тексту читачі занурюються в екзотичний для українців світ Бурят-Монголії через активне використання екзотизмів: «*Батьки хотіли б, щоб я став професійним музикантом, як вони самі і як мій **натаса**. Та мені всього одинадцять, і я **хубараг** у буддійському монастирі [...] і я навчаюся деяких примудростей у мого **багша** **Чімітдоржа-лами***». [12, с. 13]; «*А щодо знань, то вчитель міг перевершити будького, бо він був **емчі** – так у нас називають **лам-лікарів**, які знаються на традиційній тибетській медицині*» [1, с. 18]; «*Ну, річ у тім, що буддійські **дацани** в наших землях були чимось на зразок... Школи, інституту, лікарні, наукового центру і храму одночасно*» [12, с. 19]; «*Захворів? Йди в монастир до **емчі-лам**. Треба дати ім'я дитині або дізнатися, чи варто вирушити*

*в далеку дорогу? Тоді вам до лам, які зветься **зухрайши**. Турбують питання про те, хто ми, для чого живемо і як володіти своїм тілом? Тоді вам до філософів-практиків із **Чойра-дугану**» [12, с. 19] та ін. Іноді значення таких лексем зрозумілі з контексту, але частіше ї пояснюють у примітках, одночасно даючи додаткову, цінну, на думку автора, інформацію. Так, через примітки дізнаємося, що всі виділені слова походять із бурят-монгольської: *натаса* означає діда по материнській лінії; *хубараг* – нового учня, послухника у буддизмі; *лама* – ченця; *багша* – учителя, духівника; *дацан* – це у бурят-монголів монастир із функціями школи чи університету; *зухрайши* – астрологія, що поєднується з математикою, біологією, спостереженням за природою і людською поведінкою; *Чойра-дуган* – філософський факультет у буддійському монастирі Даши Чойнхорлін.*

Говні персонажі – ченці та їхні учні – за походженням бурят-монголи, тому не дивно, що, моделюючи їхнє спілкування, Дорж Бату вкладає їм в уста не тільки екзотизми для називання унікальних безеквівалентних реалій, опису релігійних ритуалів чи побуту, а й вставляє цілі діалоги бурят-монгольською. Наприклад, після порятунку з печери головний герой Доржо прокидається в лікарні й бачить свого вчителя Чімітдоржа-ламу:

– «*Мэндээ, Доржо! Йонин?* (тут і далі переклад із приміток від автора – *Вітаю, Доржо! Новини/як справи?*)

Я захотів. Лежу тут невідомо де, щойно очі продер, а Вчитель так буденно питає мене про новини, ніби ми не в лікарні, а збираємось у храм на ранкову службу.

– *Мэндээ, багша! Хуу бараг!* (*Вітаю, Вчителю, дякую, все в порядку!*)

– *Эсээгиш?* (*Втомився?*)

– *Зорёолно гут?* (*Жартусте?*)

– *Де Белір?*

– *Він у порядку, в сусідній палаті. Я щойно від нього прийшов»* [12, с. 189].

У ситуації неформального, розслабленого й довірливого спілкування з близькими людьми ми маємо тенденцію переходити до найближчого нам варіанта мови: діалекту, суржику, рідної мови, відмінної від домінуючої у суспільстві. Це відбувається тому, що ми не відчуваємо тиску правил поведінки чи вимог спільноти говорити так, а не інакше. Тому очікувано, що в спілкуванні між вчителем та учнем буде використовуватися бурят-монгольська, що й показано протягом усього тексту. Для зручності читачів вона записана кирилицею, знизу сторінки подано переклад, а на берегах – qr-код, що веде на ютуб-канал, де Дорж Бату зачитує діалоги, щоб можна було почути їхнє справжнє звучання, і за потреби – додатково пояснює деякі реалії. Такий прийом створює ефект гіпертекстуальності, адже коментарі автора доповнюють головний текст і розширюють обізнаність читачів в історії та культурі Бурят-Монголії.

Крім неформального спілкування, фрази бурят-монгольською також слугують засобом ідентифікації своїх (представників корінного населення) та чужинців, допомагають передавати інформацію між своїми в присутності інших без небезпеки розкриття її змісту. Крім того, персонажі звертаються до бурят-монгольської, коли хочуть різко протиставити себе й інших, наприклад:

– «*Ти, лисий, ти чьо?! Я тебе, тля, гаварю, ауе! [...]*

– *Чьо у тебя галава, как жопа?! – не вгамовувався розбишака.*

– *Я хубараг. Оройдоо ши яажга байнабиши, бээз бариши угы юддөө (Що ти витворяєши, ану вгамуйся), – спокійно відповів Беліг, не обертаючись.*

– *Што?! Кто?! Анудисуда! – нахаба явно не розумів бурят-монгольської.*

– *Сам підійдеши»* [12, с. 23–24].

Із цим діалогом читач уперше дізнається, що герої книжки розмовляють кижингинським діалектом, у примітках є переклад фраз бурят-монгольською, а за qf-кодом – оригінальна вимова. Тут важливе протиставлення бурят-монгольської як ідентифікатора місцевого населення та освіченої, вихованої згідно з традиціями людини – стиль мовлення Беліга набагато стриманіший і поміркованіший, ніж у його опонента. Натомість російська мова ідентифікує чужинця, агресивного загарбника, що прийшов на несвою землю й намагається утискати місцеве населення. Цією мовою говорять дорослі переселенці, представники радянської системи, але також діти, народжені в їхніх сім'ях, тобто занурені в ідеологію зверхності й зневаги щодо місцевих. Проте діти досі мають шанс на виправлення й збереження своєї людяності, про що свідчить розвиток описаної вище ситуації:

– *«Лан, пацани. Ви ето, ізвіняйте, што я тут насхал на вас.*

– *Буває, – філософськи зауважив Беліг.*

– *В следуюцій раз, еслі кто так пригать будет, ти сразу в пятак давай.*

– *У мене свої методи.*

– *Ну лана, как знаєши. Удачі, братва!»* [12, с. 26].

Варто відзначити, що, моделюючи мовлення російською, автор іде іншим шляхом, ніж із бурят-монгольською. Там кожна фраза була записана оригінальною коректною кирилицею й доповнена поясненням у тексті чи підсторінковою приміткою. Проте у випадку з російською, по-перше, пояснення відсутні, а по-друге, застосований не запис реплік цією мовою, а своєрідна імітація їхньої вимови через українські літери. Такий прийом з одного боку служить для створення ефекту викривлення, насмішки над мовцем, а з іншого показує, що автор розраховує на знання чи принаймні базове розуміння мови читачами.

Крім того, російська мова виступає мовою радянської системи. Нею говорять представники спецслужб і нею написані документи, що цілком відповідає загальній настанові на реалістичність опису в тексті. Наприклад, Доржо й Беліг знаходять у монастирській бібліотеці такий документ НКВС: *«Прин. 25.10.1949 г. Статуи б-жеств Хаягр. Ямантака. Инв. номер 4450329, 4450330. Конфискован. 07.07.1937 г. ГПУ Восточно-Сибир. Крайкома и Упр. НКВД Бурят-монгольской респ. из мон. Г.Ч. в местности Улзыто Хоринского айм. Внес. в реестр 29.07.1937 г.»* [12, с. 118]. Скорочення, аббревіатури, максимально щільний і змістовний телеграфний стиль викладу цілком вдало наслідують офіційно-діловий стиль радянських документів, дозволяють повірити в реалістичність написаного й додають нової інформації про хронотоп твору.

Наявність інтерлінгвальних включень російською мовою в тексті є обґрунтованою, адже на момент описуваних подій російська досить активно витісняла місцеві мови й діалекти: «Остаточне оформлення нова мовна політика отримала в постанові ЦК ВКП(б) та Раднаркому від 13 березня 1938 року “Про обов’язкове вивчення російської мови у школах національних республік та областей”»: в усіх школах російська мова

починала викладатися з першого класу (раніше вона вводилася з другого чи третього)» [15, с. 137]. Її примусовий активний вжиток у публічній сфері й особливо в освіті сприяв швидкому засвоєнню російської мови й розвитку бурятсько-російської двомовності: «Радянська державна система, свідомо втручаючись у функціонування та розвиток бурятської мови, переслідувала конкретну мету: формувати російську політичну орієнтацію носіїв бурятської мови, “коректувати” промонгольську орієнтацію, що мала місце в їхньому середовищі» [15, с. 137]. Насильницьке витіснення мови накладалося на масові репресії, що також знайшло відбиття в творі «Тасмниця старого лами».

Поряд із бурят-монгольською та російською як мовами місцевого й прийшлого населення у тексті також функціонує тибетська. Із приходом буддизму на територію розселення монголів вони запозичили культові тексти цією мовою, тому не дивно, що на сторінках повісті натрапляємо на молитви, написи на артефактах чи послання, записані тибетською. Щоправда, варто відзначити, що в реальній історії монголів існувала диграфія: одночасний запис монгольської мови старомонгольським і тибетським письмом. Старомонгольська система письма домінувала у світському житті, але в релігійному перевагу мала тибетська: «З літургійних міркувань (тобто для доступу до релігійних текстів буддистської віри) останнє було першим письмом, якому навчали в монастирях, і часто було єдиним письмом, відомим ченцям, які також використовували його для запису монгольської мови. Ця практика збереглася до 1930-х років, коли навіть тоталітарний режим використовував її для публікації спрямованої на ченців пропаганди монгольською мовою, але написаної тибетським шрифтом, перш ніж майже всі форми релігійної діяльності в Монголії були повністю придушені» [14, с. 77]. Тобто написи, що графічно виглядали як тибетські, могли належати як до тибетської, так і до монгольської мови, проте для зручності читачів, що й так уже могли б бути перевантажені незвичними іншомовними елементами, автор не проводить розмежування між тибетською й монгольською, а скрізь у таких випадках у примітках зазначає, що використана саме тибетська. Майже завжди її передають кирилицею: *«Семчен там-че дунгел данг дунгел-гі г’ю данг дрелвар чжюр джіг!»* (тобто: *«Хай від страждань позбавляться всі живі істоти і позбавляться від причин страждань!»*) [12, с. 70]. Лише при першому знайомстві читачі бачать текст, записаний оригінальним тибетським письмом, і його транслітерацію через латинських алфавіт. Одно разу головні герої звертають увагу на тхагку (сувій), що висіла поряд із монастирським вівтарем. Там зображена мапа й видніється тибетський підпис. У книзі підпис зафіксований оригінальним тибетським письмом і дубльований у примітках транслітерацією за методикою Вайлі: *«kha dog sngon po dang dmar po bsnol mtshams nas tgo rus ta rnyed par ging la rko dgos»* [12, с. 29]. Перекладу читачам не пропонують, адже самі персонажі не розуміють значення виразу. Таким способом автор створює ефект занурення й мовної гри. Читач стає одним із персонажів і разом із ними прагне розгадати тасмницю мапи й невідомого підпису. Натомість решту фраз герої розумію, тому вони записані звичною для читачів і персонажів кирилицею.

Висновки й перспективи. Повість Доржо Бату «Тасмниця старого лами» презентує українському читачеві екзотичний і далекий світ Бурят-Монголії, вдало моделюючи його багатомовне населення. Інтерлінгвальні включення

відіграють роль показників національної та релігійної ідентичності, допомагають протиставити своїх і чужих, показати належність до певної спільноти чи підсилити протистояння. Екзотизми створюють автентичну атмосферу, наповнюючи хронотоп тексту побутовими й обрядовими об'єктами, ритуалами, діями, місцями, що не мають еквівалентів у мовах світу. Поряд із українською як базовою, нейтральною мовою викладу, що знайома й легка для читачів, автор використав у тексті також бурят-монгольську, тибетську та російську. Полегшення сприймання насиченого іншомовними елементами тексту для читачів забезпечили регулярні підсторінкові примітки з тлумаченнями й додатковими історіями, а також відеокomentarі на ютубі. Перспективами подальших досліджень бачимо, з одного боку, аналіз мовного рівня інших текстів Доржа Бату, а з іншого – вивчення особливостей репрезентації багатомовного суспільства в інших українськомовних текстах, особливо присвячених території Монголії.

Література:

1. Лисенко О. Іншомовні слова як різновид лексичної інтерференції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. 2019. Вип. 7(75). С. 174–176.
2. Гремалюк, Т. В. Лексика іншомовного походження: проблеми норми в контексті історичного розвитку української літературної мови. *Записки з українського мовознавства*. 2021. Вип. 28. С. 52–61.
3. Присташ А. А. Стилістичні особливості використання арабізмів у творчості І. Франка (на прикладі переспівів арабських казок «Коваль Бассім», «Абу-Касимові капці»). *Нова філологія*. 2021. Вип. 83. С. 222–229.
4. Косович О. В. Ужиток іншомовних слів: логіка мови чи данина моді? *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Філологія. Одеса : Гельветика, 2020. Вип. 44. С. 35–36.
5. Ямчинська Т. І. Лінгвокреативний потенціал художньої інтерлінгвальної. *Теоретична і дидактична філологія*. 2017. Вип. 25. С. 461–466.
6. Ладиненко А. П. Використання іншомовних включень у англійських художніх текстах для створення атмосфери часу та місця дії. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Вип. 10 (1). С. 67–70.
7. Картава Ю. К. Функції екзотизмів у художніх творах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2014. Вип. 43. С. 131–133.
8. Близнюк К. Р. Взаємодія мовного ландшафту й мовних особистостей героїв у романі О. Ільченка «Місто з химерами». *Актуальні питання сучасної лінгвістики : тези доповідей міжнародної наукової конференції*. Київ : НАУКМА, 2022. С. 13–19.
9. Савченко Л. Г. Мова як генетичний код нації. *Інновації та традиції у мовній підготовці іноземних студентів: тези доповідей міжнародного науково-практичного семінару*. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. С. 257–260.
10. Деркачова О. Теорія і практика впровадження дисципліни «Література та інклюзія» у навчальний процес для студентів педагогічних спеціальностей. *Особистісно-професійний розвиток учителя*

нової української школи: світові освітні практики, український контекст. Мелітополь, 2019. С. 80–85.

11. Колінько О. Різдяні історії: між дивом і реальністю (на матеріалі зарубіжної та української літератури). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71) № 3, ч. 2. С. 171–178.
12. Бату Дорж. Тасмниця старого Лами. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 204 с.
13. Grivelet S. Reintroducing the Uighur-Mongolian Script in Mongolia Today. *Mongolian Studies*, vol. 18, 1995, pp. 49–60.
14. Grivelet S. Digraphia in Mongolia. *International Journal of the Sociology of Language*, 2001 (150). pp. 75–93.
15. Отрошенко І. В. До історії мовних реформ у Бурят-Монголії. *Сходознавство*. 2010. № 51. С. 119–142.

Blyzniuk K. Dorje Batu's "Secret of the Old Lama" as an example of modeling a multilingual society in fiction

Summary. The article is devoted to the peculiarities of modeling a multilingual society through the use of interlingual inclusions in the texts. While analyzing the literature, it was determined that interlingual inclusions are mandatory parts of the chronotope created in the text, which will not be felt as integral or realistic without them. The author is forced to resort to loanwords when the main (neutral) language of the text lacks verbal analogs of the nominations of the described realities, traditions, artifacts, etc. Most often, in this case, the object of borrowing is not whole phrases, but individual words – exoticisms. In addition to reproducing the local flavor, foreign language inclusions can also serve to realistically record native speakers.

The novel "The Secret of the Old Lama" is unique in Ukrainian literature, because it combines the Ukrainian language as a neutral, basic language of presentation, Russian as the language of Soviet officials and their children, Buryat-Mongolian (not Buryat, it is called this way in the text) as an indigenous language and Tibetan as an element of religious tradition.

"The Secret of the Old Lama" presents the exotic and distant world of Buryat-Mongolia to the Ukrainian reader, successfully modeling its multilingual population. Interlingual inclusions play the role of indicators of national and religious identity, help to contrast one's own and others, show belonging to a certain community, or strengthen opposition. Exoticisms create an authentic atmosphere, filling the chronotope of the text with everyday and ceremonial objects, rituals, actions, and places that have no equivalents in the languages of the world. Along with Ukrainian as basic, neutral language of presentation that is familiar and easy for readers, the author also used Buryat-Mongolian, Tibetan, and Russian in the text. A special place in the text is occupied by the graphic reproduction in the epigraph of the traditional Old Uyghur or Old Mongolian writing is a special vertical system of calligraphy that served as a unifying factor for many Mongolian peoples for eight centuries.

Key words: loanwords, interlingual inclusions, multilingualism, identity, realistic description.